

3. Гончарук Н. Сурай І. Портрет керівника в державному управлінні: соціально-психологічний аспект. Вісник *Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. № 2. С. 57-65.
4. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю.П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
5. Закон України «Про вищу освіту» – Електронний ресурс – Режим доступу – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
6. Закон України «Про освіту» – Електронний ресурс – Режим доступу – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
7. Кибанов А. Я. Основы управления персоналом: монографія. М. : ИНФРА, 2002. 405 с.
8. Крушельницька О.В. Мельничук Д. П. Управління персоналом: навчальний посібник. К., 2005. 308 с.
9. Лозовська В.Т. Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах: монографія. К, 2015. 279 с.
10. Любченко Н. В. Самоменеджмент як чинник професійно-особистісного розвитку менеджера в освіті: спецкурс. Київ, 2017. 56 с.
11. Новаченко Т. В. Архетипова парадигма авторитету керівника в державному управлінні : монографія. К., 2013. 320 с.
12. Пашко Л. А. Красавцева Л. Ю. Емоційна освіченість як основа резонансного лідерства в публічному управлінні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 13. С. 66 – 71.
13. Пірен М. І. Нові підходи до державного управління в Україні на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2016. № 2. С. 13-20.
14. Прищак М. Д. Лесько О. Й. Психологія управління в організації: навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2012. 141 с.
15. Фесенко Г. Г. Психологія управління та конфліктологія: конспект лекцій. Х. : ХНУМГ, 2013. 132 с.

Ірина ПЕТРЕНКО

ВИЩА ОСВІТА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ

Важливою тенденцією розвитку сучасної вищої освіти є її все більша інтеграція в соціальні процеси, взаємодія з різними сферами суспільства та навколишнім соціальним середовищем. Необхідною передумовою осмислення сучасної місії вищої освіти є підхід до неї як до соціального інституту.

При цьому важливо враховувати також, що освіта в цілому вважається складовою частиною і одночасно продуктом соціалізації людини. Вона визначається також і як функція соціуму, що забезпечує відтворення і розвиток самого соціуму та систем діяльності. Ця функція реалізується через «процеси трансляції культури і реалізації культурних норм в змінних практичних ситуаціях на новому матеріалі соціальних відносин» [3, с. 653].

Тому продуктивним видається соціологічний підхід до осмислення соціальної природи вищої освіти, який трактує її як соціальну систему, що охоплює «сукупність статусів і ролей, норм та цінностей, соціальних організацій (навчальних закладів)» і займається передачею новим поколінням накопиченого людського досвіду і частиною процесу соціалізації особистості в ході її становлення і адаптації до певних суспільних відносин [1, с. 74].

У широкому розумінні соціальний інститут є формою людської діяльності, що базується на певній ідеології, системі норм та правил, підтримує соціальні структури суспільства і реалізується через конкретні групи. Так, інститут вищої освіти реалізується через діяльність конкретних вищих навчальних закладів. Будь-який соціальний інститут виникає і функціонує, задовольняючи певні соціальні потреби. У західноєвропейській соціології соціальний інститут трактується як стійкий комплекс формальних і неформальних правил, принципів, норм і установок, що регулюють різні сфери діяльності людей, організують їх у систему ролей і статусів, що утворюють соціальну систему.

Соціальні інститути проходять розвиток від стихійно утворюваних форм регламентації, контролю та інших процесів інституалізації взаємин між людьми (сімейних, виховних тощо) до форм соціальності, втілюючись у системі установ, у тому числі закладів вищої освіти [4, с. 204–205].

При цьому типи соціальних інститутів формуються, перш за все, під впливом суспільних відносин. Так, ломка соціалістичних відносин, передусім, власності, соціально-класової структури суспільства і спричинила певні зміни у змісті та формах діяльності різних соціальних інститутів українського суспільства.

Залежно від сфери діяльності та функцій соціальні інститути можна поділити на реляційні, які визначають рольову структуру суспільства за різними критеріями, зокрема, стать, вік, зайнятість, здібності тощо; регулятивні, які визначають механізми соціального контролю, припустимі межі соціальних дій та санкції, що карають за порушення соціальних норм; інтегративні, пов'язані з забезпеченням інтересів соціальної спільноти та її стабільності. Культурні інститути, до яких належить і вища освіта, пов'язані з цінностями культури, науки, освіти та ідеологією. Саме такі цінності здійснюють найбільший вплив на соціальні інститути.

Соціальні інститути передбачають організовану діяльність людей, що свідомо регулюється, відтворення найбільш стійких зразків поведінки, звичок, традицій тощо. Кожен соціальний інститут як складова певної соціальної системи створюється для виконання певних соціальних функцій. Основою того чи іншого соціального інституту виступає сукупність матеріальних засобів, соціально-правових санкцій, порядок виконання певних дій, актів поведінки, вчинків тощо. Якщо в юриспруденції соціальний інститут означає комплекс юридичних норм, що регулюють соціально-правові відносини, то в соціології означає певний спектр поведінки людей.

Вищу освіту як соціальний інститут з огляду на різні завдання, які вона покликана вирішувати, можна характеризувати по-різному. Зокрема, це – сукупність певних установ і осіб, які беруть участь у здійсненні соціальних функцій, пов'язаних з фундаментальною науковою, загальнокультурною і практичною підготовкою, підвищенням кваліфікації, вдосконаленням професійної підготовки, перепідготовкою наукових і науково-педагогічних кадрів. Загалом вища школа включає освіту, виховання і соціалізацію і є інституцією для репродукції суспільних станів (знань, норм, цінностей/моралі, конкуренції і солідарності). Інститут вищої освіти складається з науково-педагогічних працівників, адміністративно-технічних працівників, студентів, аспірантів та докторантів, а також працівників Міністерства освіти та інших органів вищої освіти.

З точки зору соціології інститут вищої освіти можна розглядати і як динамічний соціальний процес, систему взаємопов'язаних, законодавчо зафіксованих і санкціонованих державою правил. Виходячи з цього, інститут має функцію спрямування у певному напрямку індивідуальної та соціальної поведінки.

Слід зауважити, що вища освіта виконує у суспільстві також функції та завдання, які виконують також інші соціальні інститути. Зокрема, вона: забезпечує задоволення індивідом, соціальною спільнотою та соціальною групою своїх потреб; регулює дії індивідів в рамках соціальних відносин, стимулюючи та стримуючи небажану поведінку;

визначає та підтримує спільний соціальний порядок своїх соціальних регуляторів і здійснює відновлення суспільних функцій; здійснює інтеграцію прагнень, дій індивідів та забезпечує внутрішню згуртованість спільноти.

Поряд з основними функціями інших соціальних інститутів вища освіта виконує свої специфічні економічні, соціальні, політичні, культурні функції тощо. Так, наприклад, економічна функція вищої освіти полягає у формуванні професійно-кваліфікаційної структури ринку праці. Вища освіта як соціальний інститут є також системою, що включає певні цінності, норми, правила та ідеали, зразки поведінки, що впливають на поведінку членів даної спільноти. Проте ці соціокультурні елементи, щоб стати впливовими чинниками, повинні бути визнані академічною спільнотою і мають стати своєрідним регулятором діяльності. По-друге, це – формування системи потреб особистості, її ціннісних орієнтацій і очікувань. Третім елементом інституалізації є організаційне оформлення соціального інституту вищої освіти.

Важливою функцією вищої освіти є гуманізація, що означає підготовку фахівця не тільки як професіонала, а й, перш за все, як творчої особистості, гуманіста і патріота. Гуманізація виступає як сукупність філософських, соціологічних, гносеологічних, психологічних і педагогічних поглядів, що визначають цілі та завдання вищих навчальних закладів. Саме гуманізація є основною ланкою модернізації вищої освіти, що передбачає перехід від екстенсивно-інформаційної моделі навчального процесу до проблемно-аналітичної системи навчання, долаючи розрив між гуманітарними і негуманітарними дисциплінами та вузькою спеціалізацією.

Основними ознаками вищої освіти як соціального інституту можна назвати такі характеристики:

1. Установки і зразки поведінки (орієнтація на підвищення ефективності діяльності, забезпечення якості викладання і навчання).
2. Філософія (місія) вищого навчального закладу.
3. Основні завдання вищого навчального закладу, визначені його статутом.
4. Корпоративні символи вищого навчального закладу.
5. Кодекс корпоративної культури вищого навчального закладу.

Зазначимо, що процес виникнення і розвитку соціальних інститутів називають інституалізацією, в ході якої ведеться пошук найбільш прийнятних зразків і моделей поведінки з метою задоволення відповідних потреб. Процес інституалізації вищої освіти включає:

1. Виникнення і розвиток потреб в отриманні вищої освіти, що потребує спільних організаційних дій.
2. Формування спільних цілей освітньої діяльності.
3. Формування законодавства, соціальних і етичних норм.
4. Поява певних процедур, пов'язаних з нормами і правилами поведінки у сфері вищої освіти.
5. Практичне застосування норм і правил.
6. Установлення системи санкцій для підтримання норм і правил поведінки.
7. Створення системи статусів і ролей, які охоплюють усіх працівників.

Вища освіта відрізняється від інших соціальних інститутів своїм змістом, основними функціями і спрямованістю. Її сутність визначають здатність впливати на розвиток людини і суспільство, готувати особистість до активної соціальної діяльності. Найважливішими функціями вищої освіти вважаться: загальне і професійне навчання молоді, здійснення підготовки фахівців, отже виступає одним з механізмів розвитку продуктивних сил суспільства; відтворення і розвиток соціальної структури суспільства, забезпечення соціальної мобільності, переходу людей до інших страт; соціалізація індивідів, передача культури, соціального досвіду, накопичених знань.

Відомий український педагог Н. Г. Ничкало розглядає вищу освіту, по-перше, як сукупність систематизованих знань і практичних навичок, що уможливають розв'язання теоретичних і практичних завдань з урахуванням та перспектив розвитку різних сфер суспільства, а, по-друге, як систему підготовки фахівців вищої кваліфікації та здобуття громадянами відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів, що відповідає їх інтересам, здібностям та покликанням [2, с. 88].

Водночас вища професійна освіта характеризує рівень кваліфікації, отриманий у вищих навчальних закладах на базі повної середньої освіти і формально підтверджений відповідним дипломом.

Функціонування вищої освіти як соціального інституту пов'язано з діяльністю інших сфер та інститутів суспільства. Вища освіта перебуває під впливом інших соціальних інститутів. Так, політична сфера визначає структуру і зміст вищих навчальних закладів відповідно до державного устрою країни, політики вищої освіти, національної доктрини розвитку вищої освіти тощо. Духовна сфера впливає на вищу освіту через моральні і духовні цінності та принципи, традиції культури. Вища освіта служить передачі досвіду і традицій. Саме в ній проявляються різні варіанти відносин між людьми інтелектуального та морального змісту, створюються передумови для виявлення і розвитку творчих здібностей. Від інших соціальних інститутів вища освіта відрізняється своїм змістом, основними функціями і спрямованістю. Її сутність визначають здатність впливати на розвиток людини і суспільство, готувати особистість до активної соціальної діяльності.

Очевидним є взаємозв'язок вищої освіти з економікою, яка визначає матеріально-технічну базу діяльності вищих навчальних закладів, певною мірою обумовлює зміст їх діяльності. З іншого боку, вищі навчальні заклади готують кадри для фінансово-економічної сфери, забезпечують виробництво і накопичення необхідних знань для соціально-економічного розвитку. Вища освіта займає особливе місце в системі суспільного розподілу праці і спеціалізується на відтворенні головної виробничої сили суспільства.

Суттєвим завданням вищої освіти є підтримка основних соціальних цінностей у суспільстві. Слід нагадати, що Болонські реформи мають соціальний вимір, що передбачає забезпечення доступності вищої освіти для всіх громадян, створення відповідних умов для студентів, з тим, щоб вони могли завершувати навчання без перешкод, а також високу мобільність та соціально-психологічну згуртованість. Соціальний вимір включає також заходи, що вживаються урядами з метою надання фінансової та економічної допомоги студентам, особливо тим, що знаходяться в соціально несприятливих умовах, а також забезпечення консультаційними послугами з метою розширення доступності освіти.

Слід зауважити, що в процесі глобалізації посилюється інформаційна складова вищої освіти, зростають вимоги до інформаційної підготовки молодих фахівців тощо. В умовах глобалізації вища освіта як соціальний інститут виходить за національні рамки і стає міжнародним інститутом, а отже фактором гармонійного розвитку людства, дозволить ефективніше боротися з бідністю, неграмотністю, пригніченням та війнами. Вища освіта має реагувати на зростаючі потреби в оновленні знань, у навчанні упродовж усього життя, тобто створенні системи безперервної освіти. За таких умов ідеться про створення стрункої, багаторівневої системи безперервної освіти, яка б урахувала можливості конкретного індивіда та потреби суспільства.

Отже, вища освіта як соціальний інститут є відносно стійкою формою соціальної практики, що сприяє формуванню і функціонуванню необхідних соціальних зв'язків та відносин, що характеризують дане суспільство. Виконуючи свої функції, університети тим самим задовольняють певні соціальні та духовні потреби й інтереси. Водночас саме тип суспільства, його соціально-економічна структура, політичний і державний лад

значною мірою визначають характер вищої освіти певної країни. Її функціонування залежить також від цінностей, соціальних норм і принципів, які визначають певний порядок, встановлюють стандарти поведінки людей тощо. При цьому вища освіта перебуває у взаємозв'язку і взаємодії з іншими соціальними інститутами, які утворюють сучасне суспільство.

Список використаних джерел

1. Агапов П. В. Образование. *Социологическая энциклопедия*: в 2 т. Москва : Мысль, 2003. Т. 2. 345 с.
2. Педагогічний словник. Київ : Педагогічна думка, 2001. 516 с.
3. Социология: энциклопедия. Минск : Книжный дом, 2003. 564 с.
4. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. Київ : Український Центр духовної культури, 1998. 736 с.

Віктор СТРЕЛЬНИКОВ

РЕАЛІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ПРОЄКТУВАННЯ ЗМІСТУ ІНТЕНСИВНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ МЕНЕДЖМЕНТУ

Система інтенсивної підготовки фахівців менеджменту є такою системою навчання, яка залучає не використовувані у звичайному навчанні психологічні резерви особистості й діяльності студентів, що дає змогу швидко, ефективно, радісно і просто чомусь навчитися. Проблемою, що виникає, є проєктування змісту інтенсивної підготовки фахівців менеджменту з метою її інтенсифікації.

Дослідження конкретних аспектів проєктування змісту підготовки фахівців з метою її інтенсифікації проводилося широким колом авторів, зокрема у контексті менеджменту професійної підготовки майбутніх фахівців є напрацювання Л. Лебедик [1, с. 21–27; 2, с. 295–297; 3, с. 33–38; 4, с. 124–126; 5, с. 377–383; 6, с. 62–66; 7, с. 22–25]. Оскільки поки-що поза увагою дослідників залишаються питання проєктування змісту інтенсивної підготовки фахівців менеджменту з урахуванням сучасних можливостей інформаційних технологій, зупинимося на їх вирішенні на основі наших попередніх напрацювань [8, с. 73–79; 9, с. 194–197; 10, с. 263–265; 11, с. 258–264; 12, с. 125–131; 13, с. 21–24; 14, с. 13–15; 15, с. 349–351].

Інтенсивна підготовка фахівців менеджменту має будуватися відповідно до загальновідомих принципів (за П. Юцявічене): цільового призначення інформаційного матеріалу; поєднання комплексних, інтегруючих і власних дидактичних цілей; повноти навчального матеріалу в модулі; відносної самостійності елементів модуля; реалізації зворотного зв'язку; оптимальної передачі інформаційних і методичних матеріалів [11, с. 260].

Так, відповідно до принципу реалізації зворотного зв'язку процес засвоєння знань повинен бути керованим і контрольованим, для чого слід дотримуватися таких правил: а) потрібно забезпечити модуль засобами прямого контролю, який показуватиме рівень підготовленості студента до його засвоєння; б) слід застосовувати поточний, проміжний і вихідний контроль; в) поточний і проміжний контроль може здійснюватися у вигляді самоконтролю; г) обидва вони мають сприяти своєчасному виявленню прогалин у засвоєнні знань, а у випадку неуспішності, чітко показувати, які частини навчального матеріалу слід повторити або глибше засвоїти; д) вихідний контроль має показувати рівень засвоєння модуля; у випадку виявлення недостатності засвоєння студенту пропонують повторити матеріал, за яким отримано незадовільні відповіді.

Крім зазначених принципів можна виділити такий важливий принцип, як *принцип стиснення навчальної інформації* у змістовому модулі. Навчальна інформація – модуль